

Odborné vyhodnocení možností konzervace a prezentace relikvů zaniklé vesnice Lučina - Grafenried.

Zpracoval
Tomáš Karel
Plzeň 2018

Ziel ETZ | Cíl EÚS
Freistaat Bayern –
Tschechische Republik
Česká republika –
Svobodný stát Bavorsko
2014 – 2020 (INTERREG V)

**Europäische Union
Evropská unie**
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung
Evropský fond pro
regionální rozvoj

Odborné vyhodnocení možností konzervace a prezentace reliktů zaniklé vesnice Lučina - Grafenried

Zpracoval Tomáš Karel, Plzeň 2018

Úvodem

Tento materiál byl zpracován na základě objednávky Svazku Domažlicko jako součást projektu realizovaného v rámci Programu přeshraniční spolupráce Česká republika – Svobodný stát Bavorsko Cíl EÚS 2014–2010. *Naučná stezka Lučina – skanzen odhalené minulosti Lehrpfad Grafenried – Freilichtmuseum der entdeckten Vergangenheit*. Jeho cílem je poskytnout v širším odborném rámci podklady pro zpracování projektové dokumentace, která bude řešit komplexním způsobem zpřístupnění lokality pro veřejnost a stabilizaci reliktů zástavby nejen pro účely prezentace, edukace, ale také pro jejich dlouhodobé uchování před účinky povětrnosti i před vandalismem a v neposlední řadě i pro zajištění bezpečnosti návštěvníků.

Podkladem byly kromě obhlídky terénní situace zejména materiály poskytnuté panem Zdeňkem Procházkou, souhrnně obsažené v práci: Zdeněk Procházka - Helmut Roith: Grafenried – Lučina, stavebně historické zhodnocení objektů odkrytých v zaniklé obci (2014–2017). Domažlice 2017, rukopis. Dále materiál zpracovaný v rámci tohoto projektu panem Janem Anderlem: Zpráva o stavebně historické prohlídce a dokumentaci reliktů pivovaru v zaniklé vsi Grafenried, nyní Lučina. Plzeň 2018, rukopis.

Obsah:

ANALYTICKÁ ČÁST - popis současného stavu, hodnocení, rizika

1. vyhodnocení území

přírodní rámeček lokality

relikty zástavby - urbanistické a vývojové souvislosti, půdorysná charakteristika, zástavba

význam lokality - památník, turistický cíl, kulturně historický prvek, archeologický pramen

NÁVRHOVÁ ČÁST – možnosti a limity konzervace a prezentace

2. ideový návrh řešení

obecné principy

návrh úprav stavu jednotlivých objektů

návrh nových zásahů – informační systém, terénní zásahy

Nejstarší mapové zobrazení Grafenriedu na tzv. 1. vojenském mapování kolem roku 1770

1. VYHODNOCENÍ ÚZEMÍ

Obec Grafenried (Lučina) byla k českému království připojena až v roce 1708, respektive roku 1764, do té doby náležela k Horní Falci. První písemná zpráva, pocházející již z roku 1286, není zcela přesvědčivá. Konkrétní zprávy spadají až do 16. století, kdy zde příznačně existovala sklárna a jakýsi strážní dům. Dle tereziánského katastru v roce 1767 žilo v Grafenriedu 17 hospodářů provozujících tkalcovství a chov dobytka, sklářské řemeslo vzhledem k nedostatku dřeva tehdy již upadalo. Grafenried byl však stále sídlem samostatného statku v držení nobilitovaných rodů (Wernerové, Müllerové z Altammertalu a Frohnhofenu, naposledy v letech 1801–1872 Voithové z Voithenbergu). Roku 1786 byla při nově vystavěném kostele svatého Jiří ustanovena samostatná farnost. Podle údajů stabilního katastru stálo k roku 1838 ve vsi 29 domů číselovaných již k roku 1781(?) a dodatečně postavené další asi tři domy. Místní pivovar byl funkční do 20. let 20. stol., zámeček byl po ztrátě sídelní funkce posléze využíván jako škola. Roku 1921 zde stálo 39 domů a další rozvoj byl minimální, v roce 1930 zde bylo 41 čísel popisných, v nichž žilo 247 obyvatel. Na základě dekretů prezidenta republiky byl roku 1946 proveden odsun Němců. V roce 1948 byl v téměř vylidněném Grafenriedu ustanoven místní národní výbor s přejmenováním obce na Lučinu. Na počátku 50. let 20. století se Grafenried ocitl v zakázaném hraničním pásmu a probíhaly zde demolicе. Po roce 1956 tak zůstaly

zachovány pouze čp. 6, 21, 26, 32 a 157 (?), které byly převedeny na československou armádu a dále vyrabovaný kostel. V roce 1964 odešli z Lučiny pohraničníci a zbytky obce převzaly Státní statky Domažlice. Počátkem 70. let 20. století byl zdemolován kostel i zbývající domy. Do roku 1990 byl prostor Lučiny veřejnosti zcela nepřístupný. V roce 2010 proběhla pietní úprava zbytků kostela, finanční prostředky byly získány z dispozičního fondu euroregionů nazvaného Cíl 3: Česká republika – svobodný stát Bavorsko 2007–2013. Výzkum terénních reliktních kostela proběhl pod dozorem pracovníků archeologického pracoviště Západočeského muzea v Plzni. Následovalo odkrývání reliktních dalších zaniklých objektů, které se omezovalo na odstranění novodobých sutí, nedošlo tak k narušení historických archeologických situací.¹ V roce 2012 to byla fara čp. 11 v roce 2013 řeznictví, součást hostince čp. 6 u Dietlů; roku 2014 hospoda u Wiererů; v roce 2015–2016 pivovar včetně obnovy rybníka a pozůstatky domů čp. 4, 7 a 28. Tehdy došlo k významnému objevu původní sklárny včetně archeologického výzkumu reliktních. V roce 2017 proběhly úpravy hřbitova a odhalování základů hřbitovní kaple. Všechny uvedené práce se uskutečnily s obdivuhodným nasazením několika jedinců, především pana Roitha. V roce 2017 byl schválen česko-německý projekt „Naučná stezka Lučina – skanzen odhalené minulosti – Lehrpfad Grafenried – Freilichtmuseum der entdeckten Vergangenheit“, na jehož základě by měla být provedena celková úprava zaniklé vsi a zajištění odhalených staveb před postupným chátráním.

Přírodní rámec lokality

Na pozůstatky zaniklé vesnice Lučina – Grafenried je v současné době nutno pohlížet nejen jako na relikty zástavby. Mnohem významnější z dlouhodobější perspektivy je vazba na okolní přírodní prostředí, které dosahuje vysokých kvalit. Nosným tématem a ústředním obrazem celku je právě propojení přírodního prostředí s prostorem opuštěného lidského sídla. Nejedná se však o čistě přírodní procesy sukcese, stále zde hraje významnou roli lidský faktor. Antropogenní charakter lokality, včetně jejího širšího krajinného zázemí je zásadním prvkem prostoru. Je nutno mít na paměti, že dokladem zaniklého osídlení není jen vlastní prostor tvořený zástavbou, ale širší rámec kulturní krajiny, kde jsou stopy lidských činností nejen čitelné, ale jsou, a do budoucna v mnohém stále budou, onou zásadní příčinou daného obrazu kulturní krajiny.²

Relikty zástavby

Urbanistické a vývojové souvislosti:

Grafenried a okolní osady, založené v poměrně vysoké nadmořské výšce na úkor velkých lesních masivů Českého lesa, jsou typickými produkty pozdních kolonizačních procesů. V tomto kontextu je zajímavé, že v daném případě se jednalo o kolonizaci přicházející z Horní Falce. Tato kolonizace byla prvotně navázaná na specifické hospodářské provozy, podmíněné velkými zásobami dřeva. Typická lesní řemesla stála tedy na počátku zdejšího osídlení, což se odrazilo na urbanistické podobě osad, které byly malé, obvykle bez pevné urbanistické formy, s rozptýlenou, respektive shlukovou domkářskou či chalupnickou zástavbou a s omezeným agrárním zázemím.

¹K uvedenému rozsahu zásahů do terénu je nutno podotknout, že přístup archeologické památkové péče není v současné době jednotný a je předmětem odborných diskuzí. V rámci oboru se nicméně rozvíjí i téma odborných výzkumů sídel zaniklých po roce 1945 v rámci tzv. „recentní archeologie“. K danému tématu například: Bureš, Michal.:

Vesnice zaniklé po roce 1945 a kulturní krajina Novohradských hor. Příklad archeologické transformace. Plzeň 2015.

²K tématu kulturní krajiny a jejích složek doporučuji např.: Kolektiv: Krajina jako dílo. Brno 2016.

Původním jádrem osady byl sklářský provoz a blíže neurčený strážní dům, ze kterého bylo zřejmě zformováno pozdější panské sídlo. Kontinuita místa byla prokázána archeologickými nálezy sklářského provozu přímo v centru Grafenriedu v místě pivovaru. Tato sklářská osada byla během 17. až 18. století transformována do podoby drobné vesnické osady, navázané na dominantní hospodářský dvůr při panském sídle. Ten zřejmě víceméně funkčně nahradil zrušený sklářský provoz. Specifičnost vývoje byla i příčinou, že v zástavbě nebyly obsaženy větší zemědělské usedlosti, hospodářské zázemí u chalup bylo minimální. Zásadní pro život vesnice i zaměstnání obyvatel byl v 18. století provoz panského velkostatku. Je to doba uceleného formování sídla i okolních osad, stabilizace hospodářských poměrů, typická i provozem pivovaru a významově potvrzená i výstavbou kostela. Změna státní hranice a začlenění celého statku do českého království hrálo v tomto procesu jistě významnou roli, ale zřejmě nikoliv zásadní.

Půdorysná charakteristika vesnice a její vývoj:

Chceme-li zprostředkovat širšímu publiku plastičtější obraz zaniklé vesnice, je na místě pokusit se alespoň rámcově analyzovat její půdorysný vývoj. Dochované relikty zástavby, ať už v podobě odkrytých zbytků nadzákladového zdiva a podlah nebo v podobě terénních útvarů, neposkytují na první pohled přehledný obraz. Ostatně i doložená podoba vesnice na starších katastrálních mapách ukazuje poměrně nepřehlednou shlukovou formu zástavby, situovanou při několika nepravidelně vedených komunikacích. Klíčem k poznání principů formování zástavby jsou zásahy v 18. století. Rozsah vsi je spolehlivě doložen díky prvnímu vojenskému mapování z doby kolem roku 1765, kde je i přes schématicnost velmi názorně zobrazen panský dvůr se zámkem i pivovarem a na severovýchodní straně pak zdí ohrazená kaple, v meziprostoru je několik domů. Zástavba podél komunikací není znázorněna a zřejmě nestála. Dalším vodítkem je číslování domů z roku 1781, které je zachováno na mapách stabilního katastru, ovšem zřejmě v podobě pozdějšího přečíslování, z doby kolem roku 1800. Je to zároveň doba, kdy již byla dokončena barokní proměna sídla, stála již za kostelem i fara a hřbitov a podél komunikací se rozrostla další zástavba domků okapové orientace.

Vesnice Lučina tedy nebyla formována obvyklým způsobem, kdy je jádrem návesní prostor obestavený selskými usedlostmi. Kdysi téměř osamoceně stojící panský dvůr se sídlem vrchnosti a sklárnou byl doplněn pivovarem, kaplí, hospodou a poté obklopen postupně se rozrůstající obytnou zástavbou, v rámci které byl utvořen dodatečně návesní prostor před průčelím kostela s lipami a sochou sv. Jana Nepomuckého. Naopak prostor hospodářského dvora byl dodatečně rozparcelován a jeho původní zástavba téměř zanikla.

Zástavba:

Zástavbu zaniklé vesnice lze obecně rozdělit na základní skladebné a funkční prvky, tedy na veřejné stavby, kterými jsou kostel, hřbitov, škola, fara. Dále na hospodářské areály, tedy pivovar a hospodářský dvůr. A v neposlední řadě jsou to jednotlivé usedlosti a domy, situované jak v centru vesnice, tak i na přístupových komunikacích. Zástavba ve svých reliktech reprezentuje obvyklé stavební typy se specifickými místními charakteristikami pro horizont starších objektů do cca poloviny 19. století, pro mladší objekty se jedná o jednodušší architektury, názorně odrážející vývoj estetický i stavebních technik, poměrně dobře lze sledovat i dílčí stavební proměny jednotlivých objektů. Je patrné, jak výrazně velký byl objem stavebních úprav během posledních padesáti let existence vesnice. V odhalených pozůstatcích staveb lze sledovat možno říci všechny podstatné stavebně konstrukční prvky a to včetně nepřímých dokladů roubených konstrukcí.

Optimální pro zpřístupnění obrazu zaniklé vesnice je prezentace jejich hlavních objektů. Klíčovými prvky je tedy areál bývalého panského dvora se zámkem a pivovarem, kostel s farou a sochou sv. Jana Nepomuckého. Kromě těchto objektů je ovšem za důležité části

obrazu sídla považovat jistě i hřbitov, ale také cestní síť a další budovy vymezující náves, tedy hostinec čp. 5 (snad nejstarší stavbu mimo vrchnostenský areál) a čp. 12. V současné době jsou vytvořeny podmínky pro názornou prezentaci většiny z nich.

Význam lokality

Na zaniklou Lučinu – Grafenried lze pochopitelně nahlížet z řady úhlů pohledu. Jinak bude místo vnímat náhodný turista, jinak odborník přírodovědec nebo historik a s jistě odlišnými pocity bude místo procházet místní rodák. Každopádně však každému z nich nabízí lokalita celou řadu vjemů, které nutně budou i proměnné v čase. Ač je místo lidmi opuštěno, je stále živé. V tuto chvíli se nejedná pouze o proměny formované odhalením reliktních staveb či údržbou prostranství, jedná se o proměny formované především přírodními procesy. Po letech jednostranné převahy přírodních vlivů jsou nyní tyto ve vzájemné interakci. S tímto faktem je nutno počítat, respektive je nutno jej považovat za zásadní konstrukci projektu a tak říkajíc, zařadit jej do „plánu“.

Památník

Tento význam stál u zrodu projektu, je jeho nosným faktorem. Jeho význam je především symbolický. Na rozdíl od řady sídel s obdobným osudem ovšem Lučina poskytuje mimořádně emotivně laděné poselství. Už jen samotná poloha těsně při státní hranici je v daném historickém kontextu významným prvkem. Prvkem, který stále zásadním způsobem ovlivňuje osudy místa. Relikty kostela, situované v centru bývalé vesnice, pietně upravené a ve své dominantní poloze umocněné skupinou staletých lip jsou přirozeným památkem. Je zde možné vnímat jak pozůstatky díla lidských rukou, nemateriální význam sakrálního prostoru i přesahující život stromů, vysazených zdejšími dávnými obyvateli. Zde v podstatě není důvod nějakými dalšími, umělými prostředky zdůrazňovat emotivní působení. Pouze drobná údržba prostor bude dostatečnou interakcí mezi životem, který odešel a těmi, kteří vědomě přicházejí vzpomenout. Druhým přirozeným památkem je prostor hřbitova, který také vyžaduje jen výše uvedené. Zde je pochopitelně i výrazný prostor pro individuální vzpomínku, které je třeba zde ponechat možnost uplatnění, stejně jako je tomu na funkčních hřbitovech. V podobném kontextu je možné vnímat i relikty jednotlivých domů, v daném případě bez ohledu na jejich stav. Všechna místa zaniklých domovů jsou vzpomínkou a je otázkou, nakolik tento rozměr prezentovat. Domnívám se, že by bylo vhodné označit i relikty, které zůstanou pohlcené přírodou. Mělo by se tak ale stát nenásilnou formou, například obrázkem pověšeným na nejbližším stromě, nebo přírodním kamenem s vytesaným označením.

Turistický cíl

Zaniklá vesnice ve svém specifickém, přírodním a půvabném krajinném rámci je nositelem celé řady estetických hodnot, které mají potenciál být vnímány širokým publikem. Každý z návštěvníků zde může nalézt to své. Genius loci se zde uplatňuje velmi výrazně, přičemž právě odlehlost místa tyto kvality spíše posiluje. Velmi důležité bude do budoucna nalézt optimální míru zásahů ve prospěch turistické vybavenosti. Místo by nemělo být primárně atrakcí, určitou míru hledání a objevování skrytých půvabů by si mělo uchovat. Místo je ideálním cílem poutníků krajem, jednotlivců či malých skupin, krátkodobou zastávkou na delší cestě, ať pěší, či cyklistické. Tomu by měl odpovídat i rozsah a umístění informačního systému. I on může být spíše skrytý, být cílem hledání, rozhodně nesmí být něčím, co na sebe strhává pozornost. Místo by stále mělo být lesem stromů, nikoli lesem informačních tabulí. Podstatné je vytvoření jednoduché sítě přístupových stezek, které návštěvníky povedou. Je zřejmé, že nelze zabránit nekontrolovanému pohybu po odhalených reliktech staveb. Omezit tyto škodlivé důsledky lze do jisté míry i

doplňkovou keřovou výsadbou, spíše než umělými prvky oplocení. Vhodné je dnešní cestní síť doplnit ve východní části sídla.

Kulturně historický prvek

Lokality tohoto typu nejsou v okolí, respektive v celém českém pohraničí, ničím výjimečným. Je to dáno bohužel konkrétními historickými událostmi a politickými rozhodnutími dob minulých. Dnes, s odstupem tří čtvrtin století, se stávají tato místa vyhledávaným fenoménem, který nemá v prostředí střední Evropy obdoby. Zaniklé sídelní celky jsou předmětem odborného zkoumání celé řady vědních disciplín, humanitními obory počínaje a přírodovědnými konče.³

Sídlo na hranici, sídlo v lese, lidské činnosti a řemesla, sklářství, historické fungování sídla, autonomní prvek, hospodářské činnosti, vrchnostenský velkostatek, sídlo, dvůr, pivovar, vesnická pospolitost – řemesla, živnosti. To vše jsou témata, která lze sledovat na příkladu Lučiny – Grafenriedu a na jejím širším zázemí, tedy v okolní kulturní krajině. Nabízí se zde více sledovat i širší rozměr prostoru sídla, jeho bývalé hospodářské i sociálně sídelní zázemí.

Archeologický pramen

Archeologie, ač společenská věda, nejvýrazněji pracuje i s přírodními vlivy. Je to dáno podstatou zánikových procesů, které obvykle, dříve či později, nabývají charakteru procesů přírodních, či lépe řečeno přírodně fyzikálních.

Okolí zaniklé vesnice, tedy její původní pozemkový hospodářský rámec, je v současné době zřejmě dlouhodobě stabilizováno extenzivním způsobem hospodaření na pastvinách a periodicky dynamičtější lesním hospodařením. Kromě toho zde nalezneme prostory ponechané ladem, kde došlo k sukcesi. Jedná se o místa mající obvykle v historii specifický účel, jako byly cesty, odvodňovací příkopy, místa těžby a další. Obecně lze říci, že všechny tyto součásti kulturní krajiny jsou víceméně zakonzervovaným archeologickým pramenem, jehož informační hodnota nám zůstává větší měrou skryta do doby nějakého zásahu do terénu. Vzhledem k tomu, že počátky osídlení v daném prostoru nejsou dosud objasněny, může se právě zde skrývat cenný pramen poznání. Kromě toho terénní reliéf, reliktní konstrukce i antropogenní materiál pod povrchem jsou obrazem a dokladem života vesnice v jejím širším rámci hospodářském, komunikačním případně i jiném.

Prostor vymezený zaniklou zástavbou, tedy původní intravilán vesnice, je nepochybně v daném kontextu zásadním archeologickým pramenem. Tento fakt by bylo na místě legalizovat, tedy doplnit lokalitu do Státního archeologického seznamu, kde zřejmě chybí jen v důsledku opomenutí.⁴ Pokud bychom tento stav považovali za odborné vyhodnocení archeologického potenciálu místa, došli bychom do absurdní situace, kdy by se z hlediska legislativy nejednalo o místo s doloženými archeologickými situacemi, což je jistě chybná klasifikace.

Kromě vlastních archeologizovaných situací, tedy terénního reliéfu a hmotných dokladů lidské činnosti ukrytých pod ním, jsou pro archeologii předmětem zkoumání i dané procesy archeologizace. Ty je na příkladu lokality, jakou je Lučina možné sledovat dlouhodobě i s pomocí srovnání objektů odhalených od destrukcí a objektů ponechaných bez zásahu. I tento obraz sídla je tedy cenný v daném kontextu a mohl by se stát i jakousi modelovou studijní lokalitou.

³Za všechny aktivity upozorňuji zejména na projekt věnovaný prezentaci zbytků krušnohorské vesnice Königsmühle, vzešlý z iniciativy Petra Mikšíčka.

⁴Státní archeologický seznam (zkratka SAS) vede Národní památkový ústav, databáze je veřejně přístupná v základní verzi zde:

Grafenried na mapě Bavorska z roku 1684, ještě za zemskou hranicí Čech

3. IDEOVÝ NÁVRH ŘEŠENÍ

Obecné principy

Problematiku uchování, zpřístupnění a presentace pozůstatků zaniklé vesnice Lučina – Grafenried lze rozdělit do několika okruhů. Prvním z nich jsou otázky spojené s posouzením stávajícího stavu odhalených reliktních staveb, udržitelnosti stavebních torzálních konstrukcí v dlouhodobějším horizontu. Jedná se o poměrně rozsáhlý a komplikovaný soubor zásahů, které jsou dány způsobem provedených výkopových prací, provedených do značné míry živelně. S tímto okruhem bezprostředně souvisejí otázky, spojené s rozsahem provedených výkopů, jejich optimalizací z hlediska možností uchování docíleného obrazu, případně s úpravami pro zlepšení přístupů a presentačních možností, respektive vypovídací schopnosti jednotlivých reliktních i celku zaniklé vesnice.

Nejpodstatnější je nalezení takového řešení, které umožní z dlouhodobého horizontu, tedy v řádech desítek let, stabilizovat odhalené zdivo, klenby a podlahy. Zároveň by se mělo jednat o řešení, které bude splňovat estetická kritéria, nebude vnímané v kontextu okolního přírodního prostředí cizorodě a také umožní uchovat čitelnost historických konstrukcí půdorysných rozsahů jednotlivých staveb. Také by mělo splňovat parametry základní bezpečnosti pro pohyb osob a rovněž by se mělo jednat o řešení odolná i vůči záměrnému poškozování či odcizování stavebních prvků.

Je nepochybné, že bez těchto opatření dojde během krátké doby ke značné destrukci odhalených konstrukcí, především kleneb, cihelného zdiva a podlah. Je důležité si

uvědomit, že optimální řešení, které by plně zakonzervovalo dnešní dosaženou podobu odhalených reliktních staveb, neexistuje. Současný stav je obecně velmi nestabilní a přinese významnou ztrátu vypovídací schopnosti. Zjednodušeně řečeno je třeba se tedy rozhodnout, zda je bude jednat o řízený proces, v rámci kterého musí nutně dojít k překrytí části konstrukcí, dosypání terénu a v některých případech k zastřešení. Nebo zda bude areál ponechán samovolnému rozpadu a tedy návratu do podoby terénních reliktních zarostlých vegetací, tento stav přinese další významnou ztrátu vypovídací schopnosti, bude ovšem i nebezpečný pro pohyb osob a je v každém případě v rozporu s principy celého záměru.

Řadu opatření lze zobecnit pro všechny jednotlivé typy konstrukcí:

Největší rozsah zaujímají nadzákladové konstrukce, vyzděné převážně z lomového, případně smíšeného zdiva v šířce cca 0,6 – 0,9m. Jejich koruny jsou nyní upraveny do poměrně shodné a plynulé úrovně a jsou v některých úsecích opatřeny cementovým potěrem. Toto zdivo lze považovat za poměrně stabilní za předpokladu, že nebude docházet k výraznému zatékání do korun a tyto nebudou vystaveny mechanickému poškozování, především vlivem pohybu osob. Ve většině případů jsou obvodové konstrukce domů plně odhaleny z interiérové strany, z vnější pouze částečně a to v rozsahu úzkých výkopů podél obvodu. Takovéto řešení je velmi nevhodné, protože v úzkém výkopu dochází k zadržování povrchové vody, která negativně působí na základovou spáru a může docházet k vyvalení zdiva do interiéru. Tento negativní vliv je nutné eliminovat a to v zásadě dvěma způsoby – buďto lze rozšířit výkop z vnější strany a terén odspádovat od základů a zatravnit, nebo naopak dosypat výkop zpět sutí, ideálně s odvedením vody v patě trativodem, a terén zatravnit v rovině s korunou zdiva, překrytou drnem. Takto by se tedy prezentovaly jen interiérové partie zaniklých staveb.

Cihelné zdivo je uplatněno v mladších konstrukcích. Pokud bude vystaveno nasákání a mrazovým cyklům, což je v zásadě nevyhnutelné, dojde postupně k rozpadu materiálu. Tuto situaci je možné sledovat na řadě míst již nyní. Oddálit tento proces lze pouze kvalitní zakrytím korun, ovšem i tehdy bude daný proces v místních podmínkách pokračovat, vzhledem k nasákání z okolního terénu. Dlouhodobá ochrana je možná pouze přestřešením a omítnutím povrchu vápennou maltou, případně opětovným zasypáním. Takovéto řešení je ovšem v daném kontextu uplatnitelné jen výjimečně (viz dále) a to především u rozměrnějších reliktních kleneb. V jiných případech nezbyvá, než se s rozpadem smířit. Podobně je nutno nahlížet na odhalené cihelné dlažby. Ty jsou bez překrytí dostatečnou vrstvou zeminy s vloženou izolací proti prorůstání odsouzeny k zániku. Zde je na místě ve všech případech provést zatravnění na dosypaném materiálu, které působí přirozeněji než zásyp štěrskem a je lépe udržovatelné.

Nejproblematictější je dlouhodobé zajištění dochovaných kleneb, respektive obecně všech zahloubených prostor. Ty jsou i v případě, že jsou vyzděny z lomového materiálu, ohroženy vyplavováním měkkého pojiva do té míry, že může dojít ke zřícení, jak je ostatně v některých domech možno sledovat. Odstraněná suť se zeminou zde tvořila přirozenou bariéru, zachycující většinu povrchové vody. Bez této vrstvy hrozí zrychlená degradace. Dlouhodobá ochrana je možná pouze přestřešením, případně opětovným zasypáním (zde je ovšem nutno počítat se statickými účinky znehy zatížení konstrukce). V případě překrytí dostatečnou vrstvou zeminy je nutno uplatnit standardizovanou skladbu s vloženou izolací proti prorůstání, drenážní vrstvou a hydroizolací (vyspádovanou mimo obvodové konstrukce!). Pro hydroizolaci je vhodnější uplatnění jílových izolací, případně bentonitových rohoží, s normově doporučenými dimenzemi výšky skladby.

Interiérové plochy domů jsou obecně atakovány povrchovou vodou, která zde obvykle nemá možnost přirozeného odtoku a vsakuje se nekontrolovaně do sníženin nebo ploch s větší nasákavostí. Tento problém je samozřejmě nejcitlivější v podsklepených částech, ovšem nelze jen podceňovat ani na zbývajících plochách. Obvykle mohou být vodou a

namrznáním ohroženy základové partie zdiva. Pokud to bude možné, je třeba se pokusit o vytvoření vhodných odtokových poměrů odspádováním doplněných krycích vrstev, případně v kombinaci s vytvořením povrchových odtokových žlabů a to i za cenu zásahů do povrchů nebo vytvoření prostupů ve zdivu.

Přístupové cesty a shromažďovací či odpočinkové plochy tvoří důležitou součást celého projektu. Vzhledem k tomu, že se nepředpokládá masivní návštěvnost, je optimální využít zatravněných, pravidelně sečených cestiček. Ty je možné kombinovat se štěrkovými plochami, které ale vyžadují z dlouhodobého hlediska větší údržbu, je ovšem možné je ponechat k přirozenému zatravnění.

Meziprostory, plochy v okolí reliktních staveb v extenzivní údržbě jsou nemálo důležité pro celkový obraz lokality. Umožňují přehlednost prostor, vnímání širšího kontextu a zároveň by měly být přirozeným propojením s okolním lesem. Zde je optimální kombinovat zatravnění a nízké půdopokryvné trvalky domácího původu, které umožní uchovat i čitelnost terénních reliktních dosud neodkrytých zbytků budov. Rozsah náletových dřevin a přirozeně zmlazovaných odřezávaných porostů je nutné průběžně monitorovat a redukovat.

Návrh úprav stávajícího stavu jednotlivých ploch a objektů

Náves a socha svatého Jana Nepomuckého

Prostor kolem sochy je přirozeným a koncepčně také kdysi vytvořeným centrem a shromažďovacím prostorem bývalé vsi. Za jejího života se zde odbyvaly pravidelné trhy a církevní svátky. Původ takto koncipovaného prostoru lze hledat v barokní koncepci, vytvořené pravděpodobně krátce před rokem 1765, kdy součástí pohledového vnímání sochy svatého Jana Nepomuckého bylo původně 6 lip. Do současnosti se na návsi dochovaly 3 lípy a spodní část kmene čtvrté. Ze sochy zůstal vysoký sokl, na který byla po roce 1990 umístěna nová mramorová tabule s pamětním nápisem. Podoba sochy svatého Jana Nepomuckého je známa z několika fotografií a je proto možné realizovat poměrně věrnou kopii postavy světce včetně dvou doložených hlaviček andílků s křídélky. Daný prostor nevyžaduje výraznější úpravy, vhodné bylo realizované doplnění výsadby o dvě nové lípy. Opatrně je nutno přistupovat k umístování informačních tabulí a dalších prvků. Jejich pozici je nutno plně podřídit dominantě prostoru vymezeného lipami a průhledům na kostel a od kostela. Zde by neměl být umístěn žádný další prvek.

Hřbitov

Hřbitov v Grafenriedu vznikl v souvislosti se založením grafenriedské farnosti roku 1786, původní hřbitov dosahoval asi polovičního rozsahu a u jeho zadní stěny byla situována pohřební kapele Voithenbergů. Klenutá brána hřbitova je vzácně dodnes dochována a je opatřena kamenným portálem s vřetením do roku 1802. Ve starší části pohřebiště byly při zdi zasazeny kaštiny, které tu v počtu devíti kusů stojí dodnes. Po roce 1945 byl prostor zdevastován a jeho obvodové zdi částečně rozebrány na stavební kámen. Po roce 1990 byl hřbitov opakovaně zbavován náletové zeleně, posléze byla opravena čelní zeď s bránou, v letošním roce byly odkryty základy hřbitovní kapele a očištěny některé náhrobky. Na hřbitově je dochováno asi 70 pomníků, které jsou většinou vyvráceny a poničeny. Tato skutečnost by však neměla být důvodem pro plošné zplanýrování prostoru a přemístění zbylých pomníků na jiná místa, například podél ohradní zdi, případně do podoby jakéhosi seskupení. Tato praxe, často uplatňovaná v případě starých hřbitovů je z několika důvodů nevhodná. Jednak zcela pomíjí pietní charakter jednotlivých hrobových míst, která někdy mají uchován na povrchu pomník, někdy nikoliv, což ale není v principu podstatné. Dále tato praxe vytváří zcela falešný obraz hřbitova, který však ve své podstatě není ani parkem. Umělé seskupení pomníků v různě torzálním stavu spíše navozuje dojem jakéhosi

panoptika, paradoxně se konkrétní pomníky ocitají nad místy posledního odpočinku jiných jedinců. Malý počet dochovaných pomníků jistě neumožňuje celkovou rekonstrukci poslední podoby zdejšího hřbitova. Plocha je dnes téměř zcela zbavena náletových stromů. V ploše, jasně koncipované na střední osu je v příčné ose viditelný základ původního průběhu ohradní zdi spolu se základy kaple. To jsou prvky, které určují základní členění plochy. Měly by být respektovány a dle možností zdůrazněny. Středová osa od brány může mít podobu široké cesty vysypané štěrkem, v jejímž středu (tedy mezi kaplí a branou) je vhodné umístit novodobé pamětní kříže. Na zbytku vyrovnané plochy by měly být opět do původních pozic osazeny dochované pomníky, rozptýlení v ploše je naopak vítané. Po obvodu může vzniknout pochozí trasa, zčásti využívající štětovanou starou cestu. Funkci příčné cesty může převzít základ staré zdi ve středu prostoru. Zbytek může být extenzivně udržován formou 2x v roce sečené louky, doporučuji ponechat i vitální zbytky typicky hřbitovních porostů, jakým je například břečťan.

Nadzákladové zdivo pohřební kaple Voithenbergů, stojící uprostřed hřbitova, je velmi torzální a narušené. Jeho dlouhodobější uchování vyžaduje výraznější stavební zásah. Za nejjednodušší řešení považuji obezdění z nasucho kladených lomových kamenů, shora krytých velkými placáky nebo vysokým drnem. Kaple byla vydlážděna cihelnými dlaždicemi, které jsou v celé ploše zachovány, ale dlouhodobě jsou na povětrnosti neudržitelné. Zde by mělo dojít k dosypání zeminy a štěrku a případně k zadláždění prostoru lomovým plochým kamenem. Umístění sloupku s křížem v interiéru není optimální, protože vytváří z interiérového, byť torzálního prostoru, prostor exteriérový. Řešením je posunout kříž k zadní stěně kaple nebo až na korunu této zdi. Místo kaple umožňuje i náročnější řešení, může zde vzniknout nad daným půdorysem nová kaple, třeba jen v podobě otevřeného zastřešeného prostoru.

Kostel svatého Jiří

Zříceniny kostela svatého Jiří představují nejvýznamnější a zároveň i nejvýraznější pozůstatek zástavby zaniklé vesnice. Torzální zdivo bylo odhaleno a stavebně zajištěno v roce 2011 až 2012. V březnu 2017 byly vyklizeny zbývající vnitřní prostory ve věži i ze západní části lodi. Do kostela lze tedy nyní vejít původním hlavním vstupem, umístěným v podvěží. Relikty kostela představují typickou ukázkou torzálně dochovaného lomového zdiva v rozsahu, který umožňuje velmi názornou prezentaci a poskytuje ucelený obraz původního celku. Od doby zajištění torzálních korun zdiva uplynulo již pět let a je možné sledovat degradační účinky i estetické působení provedených opatření.

Problematická místa představují jednak ponechané pařezy. Velmi správně nebylo provedeno jejich vytrhávání ze zdiva. Nicméně do budoucna zde budou nutné zásahy směřující k citlivému odřezání pahýlů a doplnění rozvolněného zdiva.

Způsob zpevnění koruny cementovým potěrem sice zabraňuje výraznějšímu zatékání do konstrukcí, je však esteticky problematický. Vhodné je doplnění vyššího drnu ponechaného k přirozenému zatravnění, respektive pokrytí vhodnými půdopokryvnými rostlinami.

Jako spíše nevhodné lze označit provedené spárování zdiva. Esteticky je problematický výraz povrchu, kde nebyla dodržena jednotnost barevnosti a struktury. Z technického hlediska je spárování kontraproduktivní, protože zabraňuje přirozenému odtoku vody z konstrukce. Smysl má v případě hloubkového doplnění spár rozvolněného zdiva, i zde by však měla být dána přednost vyplnění kaveren plochými odštěpkami kamene. Spárování by nemělo být každopádně dovedeno až do líce.

Interiér kostela se štěrkovým povrchem je jistě funkční pro pohyb většího množství osob. V kontextu okolního přírodního prostředí nepůsobí přirozeně a doplnění geotextilie (respektive zábrany proti prorůstání) a zeminy se zatravněním by přispělo ke zlepšení estetického vnímání prostoru. Variantně nelze vyloučit ani zadláždění dostupným místním

plochým kamenem s uplatněním dochovaných zbytků původní dlažby. Spáry mezi kameny mohou být zatravněné. Podstatné však je sledování odtoku vody z interiéru a eliminace případného zadržování vody podél obvodového zdiva. Obdobná situace je ve vedlejší sakristii, kde odhalená dlažba trpí povětrností.

Návaznost na okolní terén je nyní řešena dvojím způsobem, severní strana s ponechaným suťovým kuzelem a zatravněním působí velmi přirozeně a vyžaduje pouze drobnou úpravu dosypáním proláklín. Zde lze aplikovat extenzivní údržbu se sečením cca 2-3x za rok. Jižní strana je odhalena na původní terén s návazností na jižní vstup. Zde byl v současnosti zvolen způsob intenzivní údržby parkového charakteru s cestami vysypanými štěrkem a pevně ohraničenými. Řešení působí v kontextu místa nepřirozeně a je náročné na údržbu. |Doporučoval bych odstranění vymežujících obrubníků a ponechání prostoru k přirozenému zatravnění s tím, že intenzivně by byla sečena pouze přístupová cesta. Vyrovnané kameny ze sutě bude do budoucna obtížné udržet bez náletové zeleně. Doporučuji z nich vytvořit jednostranně spádované terasy, shora kryté drnem. Vhodný kámen lze použít na zadláždění vybraných ploch, především před západním průčelím kostela. Toto průčelí je nejdominantnější částí kostela i díky přiloženému nástupnímu schodišti. Stupně a podestu schodiště je optimální celistvě rekonstruovat a odborně kamenicky sesadit za zpevněný základ. Okolní prostor je optimální vydláždít kamenem včetně okolí mohyly s křížem, ovšem bez vymežujících obrubníků z lomového kamene.

Fara

Kompletně odhalené pozůstatky zdiva fary jsou situovány severně od kostela, kde uzavírají prostor bývalé návsi. Dle historických dokladů se jednalo o mohutnou patrovou stavbu o půdorysu cca 16 x 15 m, krytou polovalbovou střechou. Fara se v dobrém stavu udržela až do 50. let 20. století, kdy byla zbořena. V roce 2012 byly pozůstatky budovy odkryty. Zdivo z lomového kamene, pojené vápennou maltou, je dochováno místy až do výšky 70 cm. V prostorech jednotlivých místností je dochováno řešení většiny dlažeb, Přehledně je možné pozorovat celkovou půdorysnou dispozici přízemí, kterou určuje středová chodba s místnostmi po obou stranách. Pod bývalou kuchyní se nachází klenutý sklep. Ve dvoře je odhalena část zádlažby a při severním konci zbytky zdiva stáje a malé stodoly s kolnou. Zcela zachována je studna a dokonce i ohrazení původního záhonku před průčelím. Na korunách zdi jsou místy presentovány nálezy, uskutečněné během výkopů, některé jsou zasazeny do betonového lože. Většina korun zdiva je však v nálezovém stavu a zarůstá nálety.

Vypovídací schopnost odhalených reliktníků je zde značná. Dochované zdivo a celková dispozice pochází až na dílčí úpravy (zejména schodiště do patra) nepochybně z doby výstavby. I tato okolnost je na místě názorně doložena. Fara byla přístupná od jihu pravouhlym portálem, jehož dochovaný překlad je datován do roku 1787 a je presentován na vedlejší koruně zdi. I dnes tedy můžeme vstoupit pomyslným portálem do chodby, která nás vede středem objektu na farský dvorek. Celý nástupní prostor je velmi sugestivní a patří k nejlepším v rámci odhalených reliktníků staveb. Chodba je vydlážděna cementovými dlaždicemi položenými nakoso v barvách šedé a bílé, zde se tedy setkáváme s dokladem úpravy z počátku 20. století. Na konci chodby jsou dochovány zbytky starší dlažby z cihelných topinek, pravděpodobně z doby výstavby fary. Průčelní místnosti vlevo i vpravo mají dochovány niky se šikmo se rozevírajícími špaletami, na terénu je štěrkový zásyp. V rohu levé místnosti stávala úzká pokojová kachlová kamna, jejichž spodní část byla odhalena při vyklízení sutě. Za kamny ve zdivu je patrná dutina komína, který byl typicky přístupný příkládacími dvířky z chodby. Zadní levý nárožní prostor vyplňuje spodní část původně dvouramenného schodiště, dochovány jsou čtyři kamenné stupně. Naproti schodišti přes chodbu vedla úzká chodbička k záchodu, který byl situován v přístavku vystupujícím z budovy. Přístupová chodba je vydlážděna cihelnými dlaždicemi podobně

jako sousední bývalá spižírna, dlaždice již vykazují počínající mrazová poškození. Zde je uprostřed v podlaze umístěn odtokový kanál. Ve střední části je místnost se vstupem do sklepa, který byl původně uzavřen dřevěným poklopem v kamenném ostění. Vedle něho stávala chlebová pec s předpecní jámou a topeništěm, kde byl původně umístěn kovový kotlík na ohřev vody. Jelikož se pec začala po odstranění suti rozpadat, byla zakryta plentou z nasucho kladených cihel, které také vykazují mrazová poškození. Podlaha této místnosti byla rovněž sestavena z cihelných dlaždic, stejně poškozených. Pod farou je umístěn dobře zachovalý valeně sklenutý sklep, přístupný ležatým kamenným portálem, kryjícím ústí schodiště z kamenných stupňů. Přístupová, segmentově z cihel zaklenutá chodba, z níž se vchází do sklepa, je osvětlena okénkem v jejím čele. Vstup do vlastního sklepa je opatřen kamenným portálem. Sklep je zaklenut valenou klenbou z kamene a opatřen dalším oknem. Sklep je ve velmi dobrém stavu, pouze prvky, které jsou vyzděny z cihel, vykazují poškození mrazem. Jedná se o špalety, záklenky okének a klenbu chodby. Na omítce klenby sklepa s charakteristickými viditelnými otisky prken šalování lze sledovat negativní účinky prosakující povrchové vody.

Ze dvorku vede nová cestička vysypaná štěrkem a obložená kameny přímo k nedalekému hřbitovu, podobně je upravena i průčelní část, v kombinaci s trávnickovou plochou.

Právě na příkladu fary, tedy torza domu se značnou vypovídací schopností, lze ideálně prezentovat nálezné situace a to i v širším kontextu. Dosažená podoba reliktní umožňuje i širší edukační aktivity z pohledu stavební historie a stavebních řemesel. Je možné prezentovat nalezené stavební materiály a techniky nebo doplnit například formou průhledových rámu i rekonstrukci podoby některých částí stavby.

Stav konstrukcí ovšem vyžaduje zásahy popsané v obecné kapitole, tedy důsledné odvodnění a překrytí korun jednotným způsobem. Topinkové dlažby bude nutné zakrýt a přednost by měla být dána zatravněným plochám na úkor štěrku. Situace stabilizace a odvodnění sklepa vyžaduje komplexnější zásah, řešící zejména odtokové poměry.

Dům čp. 4

Dům stával ve středu obce západně od hlavní komunikace směřující z návsi k jihu. Jeho základy byly odhaleny v říjnu 2016. Objekt je pod parcelačním číslem 4 zaznamenán již na mapě stabilního katastru z roku 1838. Zaujímal úzkou parcelu mezi cestou a ohradní zdí zámecké zahrady. Patří k typově nejmenším obytným objektům bez hospodářského zázemí. Dobře dokládá postupný proces zahušťování zástavby v obci, postup vlastní výstavby je dobře patrný i vzhledem k dochovanému nároží starší ohradní zdi zámecké zahrady, obsaženému v odhaleném základovém zdivu domu. Z odhalené situace je patrná i mladší fáze rozšíření domu do podoby doložené archivními fotografiemi.

Zdivo je dochováno pouze v základových partiích a tyto jsou obnaženy jen částečně, proto situace neposkytuje plastický obraz půdorysné dispozice. Stav zdiva velmi trpí povětrností a jeho soudržnost je i s ohledem na malou šířku minimální. Koruna zdiva není zajištěna. Výkopem snížený prostor mezi zdmi je vysypán štěrkem. V popředí je vyskládán vysbíraný lomový kámen, získaný během výkopů, který také ztěžuje přehlednost daného prostoru.

Situaci odhalených reliktních komplikují i trasy vyzděných kanálů. Vzhledem k tomu, že se s celkovým odkrytím tohoto objektu do budoucna nepočítá, není jeho prezentace příliš perspektivní. Obdobný a podstatně kvalitnější obraz poskytují odhalené relikty nedalekého čp. 7. V tomto případě doporučuji opětovné dosypání zeminy do úrovně dochované koruny zdiva a pouze náznakovou prezentaci obrysu z vyskládaných kamenů (použitých z deponie) v jinak zatravněném terénu. Vhodné je upozornit na existenci nároží ohrazení zámecké zahrady. Dům je dostatečně prezentován na umístěné informační tabuli.

Dům čp. 5

Dům stával nad komunikací, směřující z návsi k bývalému zámku, v podstatě tvořil jižní stranu návsi. Jednalo se o větší usedlost, která je na mapě stabilního katastru z roku 1838 označená pod parcelačním číslem 24 jako spalná – dřevěná. Z celé usedlosti, kde fungovala i hospoda, byla mezi lety 2012–13 odstraněna suť pouze z mladší dvorní přístavby postavené kolem roku 1900 a sloužící pro provoz řeznictví u domu. Dnes je tedy patrný zejména dvorek domu se studnou, vymezený vysokou kamennou podezdívkou obytné budovy (která byla zčásti roubená) a přístavkem uzavírajícím zadní stranu dvorku. Z odhalené dispozice je patrné, že se řeznictví sestávalo ze dvou místností, porážky a výroby, kde jsou dochovány zbytky topeniště. Obě místnosti byly v celé výšce obloženy dlaždicemi, jak je dosud dobře patrné v torzálním obvodovém zdivu. Z místnosti porážky vede dochované kamenné schodiště do prostoru obytné části, která měla podlahu asi o 1m výše. Je zde také situován vstup do dobře dochovaného sklípku, který je však dispozičně umístěn v prostoru bývalé hlavní obytné budovy usedlosti. Jedná se tedy o součást stavební výbavy původní usedlosti, pravděpodobně ještě z 18. století, jak dokládá jeho valená kamenná klenba. V čele sklepa je dobře patrný druhotný průraz pro přístup z dodatečně přistavěné místnosti porážky. Také studna, vyzděná z kamene je pravděpodobně z původní výbavy usedlosti.

Zatímco odhalený kamenný sokl, či spíše taras obytného domu a sklep jsou v dobrém stavu, celý přístavek, vyzděný ze subtilního zdiva s převahou cihel, velmi trpí povětrností. Také obklady a dlažby nemohou mít dlouhou životnost, jak se ukazuje při srovnání se snímky pořízenými těsně po odstranění suti. Pouze cementový potěr v místnosti porážky vykazuje značnou odolnost. Rovněž skutečnost, že za vnějším lícem zdiva je zvýšený terén, bude znamenat vysoké zavlhčení odhalených reliktů.

Prostora řeznictví je jistě zajímavá jako doklad běžného vesnického provozu a jeho prezentace je na místě. Bude však nutné realizovat dílčí zajištění, zejména v prostoru nástupu do sklepa, ideálně formou překrytí vegetační plochou stříškou. Koruny zdiva je v daném případě výjimečně možné překrýt betonovým krytem, funkční krycí vegetace se zde obtížně může uchytit. Topeniště bude trpět, stejně tak i povrchy zdí, ale zde je dlouhodobější stabilizace velmi obtížná. S pozvolným úbytkem hmot je tedy zřejmě nutné se smířit.

Celá usedlost ovšem vykazuje velký potenciál pro prezentaci, zejména proto, že může sloužit jako příklad větší tradiční usedlosti, proto je vhodné odhalit celý její půdorys, vzhledem k doloženému kamennému mohutnému tarasnímu základu zde zřejmě nebude problém s funkčním uchováním půdorysného vymezení do budoucnosti. Dům pak představuje také značný archeologický potenciál, máme zde usedlost pocházející z první etapy barokního rozvoje zástavby, dokonce dobře doloženou archivní fotodokumentací. Výzkum by zde tedy mohl mít badatelský charakter, a proto by měl být veden odbornou archeologickou organizací.

Dům čp. 7

Dům stával na návsi naproti vstupu do kostela. Svojí zadní stranou přiléhal ke zdi zámecké zahrady, podobně jako čp. 4. Dle historické fotografie se jednalo o přízemní objekt krytý sedlovou střechou, na mapě stabilního katastru z roku 1838 je objekt zanesen pod parcelačním číslem 37. V roce 2016 byly celkově odhaleny reliktory stavby, dochované pouze do úrovně základů, pouze v západní hospodářské části poněkud výše. Odhalená dispozice názorně ukazuje základní charakteristiky odlišných funkcí prostor tradiční trojdílné stavby. Východní část domu byla obytná, s dochovanou dlažbou pod bývalým sporákem. Plenta z cihel na vnitřním obvodě základového zdiva zřejmě ukazuje na pozdější přízdívku k roubené obvodové konstrukci. Ve střední části byla vstupní síň ukončená černou kuchyní, kterou vymezuje silnější blok zdiva, který nesl komín. Základové zdivo je značně rozrušeno a zarůstá vegetací. Koruny zdiva zde v zásadě

umožňují překrytí drnem, pro zvýraznění je možné i provedení mírné nadezdívky z kamene.

Konstrukčně odlišný je dochovaný suterén domu, sestávající se ze dvou, respektive tří za sebou řazených zaklenutých prostor. Celistvě je dochován přístup ze sítě jednoramenným schodištěm z kamenných vyzděných stupňů, v bočních zdech jsou uplatněny cihly, cihelná byl zřejmě i klenba ve vstupní části sklepa, která zanikla. Dobře dochované jsou kamenné valené klenby dvou níže položených sklepních prostorů. Čelo sklepa je narušeno protékající vodou. Prostor nad sklepy nebyl odhalen a je tedy ve stavu daném demolicí. Dle průsaků ve vrcholu kleneb je zřejmé, že zde je nedostatečná výška zeminy bez izolačních vrstev. Zde je nutné přikročit k sejmutí suti a jejímu nahrazení funkční vrstvou jílového krytu, který bude odvodněn do boků a zatravněn. V podlaze suterénu je třeba vytvořit vsakovací jámku, do které bude terén sespádován.

Pravou část domu tvořily stáje, dochovaná je dobře jejich dlažba, tvořená ve vstupní části při sítí cihlami, kdežto stání dobytka je štetováno lomovým kamenem. Velmi názorně je vidět princip odvedení močůvky systémem žlábků svedených do žumpy západně od domu. Obvodové zdivo z lomového kamene je zde v lepším stavu, koruny jsou však nezajištěny. Se situací souvisí zděné ohrazení zámecké zahrady, které je mezi čp. 7 a 4 v reliktu odhaleno, koruna také není zajištěna.

Okolí domu je zatravněno, od hlavní komunikace směřuje k reliktům štěrková cesta, lemovaná po stranách nízkým snosem kamene. Toto řešení vytváří cizorodý prvek, je obtížně udržovatelné. Kameny je vhodné odstranit a udržovat pouze štěrkovanou pěšinu, která může i časem zarůst travou. Zde je možné doplnit informační panel o další informace, nehrozí zde vizuální konkurence s hodnotnými prvky či pohledy.

Dům čp. 26 (27) hospoda U Wiererů

Dům stával v jižní části obce, západně od cesty ke státní hranici. Svoji hmotou tvořil západní frontu prostoru bývalého hospodářského dvora. Tato situace je zachycena mapou stabilního katastru z roku 1838. Dům tedy náležel k hospodářskému zázemí zámeckému areálu. V minulosti nesl čp. 26 a tradiční název „Hospoda U Wiererů“. Patrně již od svého založení během 18 století byl dům využíván jako panská hospoda. Měl tedy vazbu na širší hospodářské zázemí, sklepy byly zřejmě využívány panským pivovarem. Po vysídlení byl objekt zachován a využit rotou pohraniční strážě Lučina, která zde měla kuchyni a ubytovnu mužstva. Po opuštění chátral, ale vzhledem k tomu, že zde neproběhla cílená demolice, zůstaly zde výrazné zříceniny, zejména nároží budovy. Jedná se dodnes o největší relikt zástavby v obci. V roce 2014 byly odklizeny sutiny z přízemí a části sklepů.

Objekt je situován na svahu, východní fasáda směrem do prostoru bývalého dvora byla přízemní, vnější západní patrová. Rozdílu terénu bylo využito pro založení mohutného podsklepení, klenutého z kamene s příměsí cihel. Zdivo přízemí je dochováno většinou pouze do soklové úrovně, výjimkou jsou pouze obě nároží v západní části, které tvoří vysoké střeby. Tato část je vyzděna z lomového kamene, zatím co v ostatních konstrukcích je patrný výrazný podíl cihel. Tato okolnost ukazuje na přestavbu provedenou kolem poloviny 19. století, kdy byla roubená obytná část přezděna, upraveno bylo také dispoziční řešení. Dobře patrný je hlavní vstup do hospody od východu po třech kamenných stupních. Část soklu je ovšem dnes nevhodně kryta navážkou, upravenou během výklizů. Vnitřní prostory jsou děleny cihelnými, velmi narušenými torzy příček a vydlážděny teraso dlaždicemi. V pravé části budovy stávala kuchyně, zřejmě využitá a upravená útvarem PS, na níž upomínají zbytky kuchyňského sporáku. Jedná se vlastně o nejmladší stopy stavebních úprav v celé bývalé obci, spolu s vedlejšími záchody se stěnou natřenou asfaltem a odtokovým žlábkem. Přestože povrchy podlah působí celistvě, jsou místně propadlé podlahy dokladem nestability odhalených konstrukcí, pohyb osob je nyní

nebezpečný. Cihelné části zdiva vykazují značná mrazová poškození. Komplikací je rovněž otevřené schodiště sestupující do sklepa.

Sklepní prostory jsou rozsáhlé a představují největší interiérový soubor v místě zaniklé obce. Podsklepena je celá jižní polovina budovy. Tři obdélné valeně klenuté prostory jsou přístupné z příčně situované klenuté chodby, kde se nachází vyzdřená studna, její klenba je ve vstupní části narušena. Samostatný vstup z nižší úrovně západně od budovy měla západní prostora - stáj, kde již došlo ke zřícení větší části klenby, suť je zčásti neodklizena, zbytek klenby je nestabilní. Dochována je však betonová jímka na vodu a betonový žlab. Uprostřed objektu se nachází užší sklep vydlážděný cihlami. Krajní východní sklep, který je rovněž vydlážděn cihlami, je opět ve stejné šíři jako stáj. Tyto dva prostory jsou dobře dochovány. Sklepy mají jednoduchá kamenná ostění bez profilace. Klenby jsou sestaveny z lomového kamene pojeného maltou s malou příměsí cihel, a přestože se jedná o mohutné konstrukce je vidět, jak absence izolační vrstvy vede k postupnému vymývání pojiva a destrukci.

Relikty bývalé hospody představují zásadní součást celého areálu zaniklé vesnice a jejich uchování by mělo být prioritou především proto, že zbytky budovy mají v rámci budoucí prezentace výrazný potenciál. V daném případě se domnívám, že jedinou možností pro jejich efektivní uchování je zastřešení minimálně v rozsahu podsklepené části, nebo alespoň kvalitně provedená vodorovná izolace krytá zatravněným zásypem s odvedením povrchových vod. Zastřešení doporučuji řešit jako jednoduchou dřevěnou konstrukci s plochou střechou s extenzivní zelení. Nabízí se využití nehraněného dřeva. Bude zároveň nutné stabilizovat krajní západní prostoru, kde již došlo bohužel ke zřícení klenby a provést dílčí vysprávky kleneb. Stabilizace by byla možná formou hornické zakládky z lomového kamene na sucho. Zastřešení zároveň umožní uchování dlažeb v prostorách přízemí i cihelných konstrukcí. Optimální by bylo zastřešení celého prostoru, to však již velmi náročné i na ztvárnění nosné konstrukce. Na zbývající části by tedy měly být funkčně překryty koruny obvodového zdiva s tím, že zadrnování nebude mít dostatečný stabilizační účinek a bude nutné ho doplnit o izolační vodorovné prvky. Vnitřní příčky jsou v každém případě odsouzeny k zániku. Zajištěny by měly být oba střepy nároží s nutností přezdění rozvolněných bočních torzálních částí. Vhodné je odklizení sutě od celého průčelí a použití tohoto materiálu pro zakrytí ohrožených konstrukcí.

Veškeré interiéry, tedy jak suterénní, tak pod zastřešením přízemí mohou velmi dobře sloužit pro presentaci celého záměru, mohou být hlavním prostorem a výchozím bodem pro návštěvníky. Případně mohou doplňovat formou interiérové presentace ve sklepech presentační místo v bývalém pivovaru. Je zde možné realizovat i jednoduché nasvětlení.

Pivovar

Pozůstatky pivovaru čp. 27 jsou situovány na jihozápadním okraji zástavby v návaznosti na areál zámku a poplužního dvora čp. 1. Funkčně souvisejí rovněž s hospodou U Wiererů čp. 26, obydlím provozovatele pivovaru čp. 29 a rybníčkem. Za pivovarem směřovala ze vsi cesta k myslivně čp. 28. Odhalené relikty obdélné budovy svým východním nárožím překrývají archeologizované pozůstatky sklárny zřejmě pozdně středověkého původu. Vlastní relikty pivovaru jsou složitého stavebního vývoje, který ve své zprávě přiblížil J. Anderle. Nejstarším je severovýchodní díl objektu, kde z nejstarší sledovatelné etapy pochází podélné rozdělení dispozice starého jádra do dvou traktů. Nacházela se zde varna s pivovarnickou pánví, rmutovací kádí a chladicími štoky. Jihozápadní trakt obsahoval v závěrečné fázi provozu pivovaru sladovnu a spilku, pod kterou byl ve spodní úrovni zřízen sklep. Jihozápadní díl je přístavbou ze 2. poloviny 19. století a funkčně byl určen chladnému hospodářství. Do jihozápadního okraje tohoto objektu byl na začátku 60. let 20. století vložen vojenský objekt ze železobetonových prefabrikátů.

Situace odhalených reliktních, které jsou cenné i v širším památkovém kontextu, vyžaduje včasný a komplexní zásah. Ve shodě s J. Anderlem se domnívám, že jedinou dlouhodobě účinnou formou zabezpečení je překrytí střechou. Takto zajištěny by měly být nejcennější části objektu, tedy jeho jižní polovina s humnem a hvozdem. Zastřešení doporučuji řešit jako jednoduchou dřevěnou konstrukci s plochou střechou s extenzivní zelení. Nabízí se využití nehraněného dřeva. Další zabezpečení podobného charakteru s překrytím stříškou vyžaduje i nástupní prostor do sklípku. Obvodové konstrukce z masivního lomového zdiva umožňují realizovat po dílčím přezdění zadrnování, bude však nutné doplnění sásepů na vnějších stranách zdiva a plynulé domodelování terénu.

I v konstrukcích pod zastřešením bude nutné realizovat zpevnění a přezdění, zejména rozvolněných cihelných částí, jako je zahlobená úroveň hvozdů. Vzhledem k reálnému předpokladu, že pod dnešními podlahami existují relikty starší stavební situace, je třeba se vyvarovat výrazným zásahům do terénu, například při stavbě patek pro nosnou konstrukci zastřešení. V objektu je uchováno množství kamenických prvků, obvykle druhotně použitých, které tak ilustrují i složitý stavební vývoj pivovaru. Podobně jako dobře čitelné spáry a změny materiálů ve zdivu. Jedná se tak o jedinečný prostor s vysokou vypovídací hodnotou. Na všechny tyto zajímavé okolnosti lze spolu s vysvětlením technologických funkcí upozornit návštěvníky přímo na místě.

Sklárna v areálu pivovaru

Na východním okraji vně prostoru varny byly zachyceny relikty sklárny, které jsou stratigraficky starší než samotný pivovar. Současný nálezový stav, kdy je v otevřeném výkopu odhaleno torzo sklářské pece bude ještě předmětem komplexního archeologického výzkumu.

Po realizaci výzkumu je nejvhodnějším řešením překrytí reliktních geotextilií a opětovné zasypání. Půdorysný rozsah sklárny je vhodné výsledně prezentovat pouze náznakovou formou z lomového kamene větších rozměrů, uloženého do úrovně zatravněného terénu. Vysvětlení a popis situací může být prezentován v prostoru pivovaru. Vhodná by byla i prezentace formou rekonstrukčního modelu.

Dům čp. 28 (parcelní č. 9)

Dům stával za pivovarem při jihozápadním okraji obce. Kolem něho vedla zcela zaniklá cesta směřující od pivovaru ke hranici. Domek je jako nespalný objekt již zachycen na mapě stabilního katastru z roku 1838. Pozůstatky domku byly odhaleny v roce 2014. Stavební konstrukce dvoutraktového objektu jsou většinou odtěženy až na úroveň terénu. Patrné je též, že objekt byl při likvidaci zapálen. Ve střední části domu je umístěna vydlážděná vstupní síňka s koutem černé kuchyně či pece, z ní vlevo vedly dveře do komory využívané druhotně jako kuchyň. Zadní část domu obsahovala hlavní obytnou místnost s prkennou podlahou a další komoru. V rámci dispozice domu byl v nároží umístěn i kamenem dlážděný chlév se samostatným vstupem s vybetonovanou podlahou.

Jedná se o doklad drobnějšího typu tradiční zástavby, půdorysně atypický. Charakteristické je také spojení s chlévem do jednoho objektu. Dobře patrné jsou doklady mladších úprav domu, celkový stav reliktních je špatný. Hrozí spíše zarůstání vegetací než další destrukce. Tento objekt je reálně ponechat návratu do přírodního stavu, zamezení zarůstání vegetací by znamenalo užití chemických nevhodných prostředků.

Dům čp. 29 (parcelní č. 10)

Dům stával v prostoru mezi zámekem a pivovarem. Na mapě stabilního katastru z roku 1838 je zachycen starší objekt, který byl údajně roku 1891 nahrazen novostavbou tzv. Brauervilly – pivovarské vily. V roce 2014 byly zříceniny domu částečně odhaleny. Z obdélného půdorysu domu vystupuje rizalit s vnějším schodištěm. Vlastní interiér s obvodovým zdívem z cihel dnes překrývá z větší části destrukce. Dobře dochována je vysoká kamenná podezdívka,

Obytný dům vilového charakteru představuje příklad nejmladšího horizontu místní zástavby. Vhodně tak doplňuje soubor presentovaných reliktních staveb. S ohledem na výrazný prvek soklu a vnějšího schodiště tedy ani není na závadu, že vnitřní dispozice zůstala ukryta pod vrstvou destrukce. Povrch této destrukce je pouze vhodné upravit, dosypat a vhodně osázet, kromě zatravnění je možné i uplatnění méně vzrůstných keřů. Z hlediska uchování vypovídací schopnosti a estetických nároků v daném prostředí je presentace cihelného zdiva téměř nemožná. Naopak výrazný kamenný sokl se schodištěm tvoří zajímavý prvek, který snese nároky na dlouhodobější presentaci. Na závadu není ani torzální stav konstrukce.

Pivovarský rybníček a odvodňovací strouha

Pivovarský rybníček je spolu s dalším větším rybníkem zaznamenán na mapě stabilního katastru z roku 1838. V roce 2015 proběhla jeho zdařilá rekonstrukce, prostor dnes vyžaduje pouze průběžnou údržbu stejně jako odvodňovací strouha, patrná dobře v terénu.

Návrh nových zásahů

Informační systém

Z hlediska edukativního, respektive z hlediska uceleného pojetí presentace zaniklé vesnice jako celku, by mělo dojít k zahrnutí celého bývalého intravilánu a vybraných částí extravilánu do komplexu presentačních aktivit projektu. Tohoto cíle lze dosáhnout nenáročnými prostředky presentace dobových materiálů, ilustrujících názorně historický vývoj a rozsah sídla ve srovnání se současným stavem. Tedy jak pomocí znázornění na centrální návštěvnické informační platformě na místě samém, tak i pomocí virtuálních mapových projektů, stažitelných z webové presentace věnované projektu, která, jak předpokládám, bude jeho součástí. Důležitý je v tomto směru výběr presentačních bodů, kterými by měly být nosné kulturně historické, ale případně i přírodní komponenty, jednotlivými stavbami počínaje a cestami, rybníky a dalšími prvky kulturní krajiny konče. Tyto prvky není kromě staveb bezpodmínečně nutné označovat vždy i fyzicky v terénu. Nabízí se zde však možnost zapojení uměleckých aktivit či krajinářských výsadbových zásahů ve smyslu poučeného pojetí tzv. landartu. Zde je pochopitelně možným limitem dané hospodářské využití okolních pozemků.

Centrální informační místo a návštěvnický servis

Velikost lokality a její nepřehlednost, stejně jako rozsah cílů projektu, tedy i cílových skupin návštěvníků vyžaduje vybudování centrálního místa, určeného pro presentaci souborů informací. Seznámení návštěvníků by mělo mít logickou a přehlednou strukturu a mělo by se odehrávat v prostoru, který nebude konkurovat kvalitám daného prostředí. Musí však být při hlavní komunikaci. Optimálním místem je prostor bývalého jádra zástavby, tedy hospodářský dvůr, který byl vždy průjezdným v ose hlavní komunikace a je tomu tak dodnes. Vzhledem k tomu, že informační místo klade značné nároky na prostor, musí disponovat pokud možno krytou plochou a umožnit různé způsoby presentace

informací o projektu. Nabízí se využít reliktů nejlépe dochované stavby, tedy bývalého hostince u Wiererů, pozdější pohraniční roty, čp. 26/27. Variantně lze využít i prostoru zastřešení reliktů pivovaru. Doporučené varianty zajišťovacích zásahů jsou uvedeny výše.

Z hlediska presentačních aktivit zde mohou být umístěny jak obvyklé informační panely, zakomponované do konstrukce zastřešení nebo samostatné. Nabízí se zde ale i méně tradiční formy řešení, například model vesnice v podlaze, průhledové vizualizace, jako velmi efektní se jeví využití suterénních prostor pro dílčí robusní výstavní instalace a podobné projekty.

Místo by zároveň mělo splňovat nároky na návštěvnický servis jako je prostor k posezení, uložení kol, péči o malé děti atd. Je zde možné i umístění minimalizovaného hygienického zázemí s ekologickým způsobem likvidace odpadů (nikoli tedy chemické záchody) a s využitím dešťové vody ze zastřešení.

Informace v terénu

V současné době jsou již u několika odhalených staveb osazeny informační, tradičně pojaté tabule, které jsou řešeny poměrně decentně a jejich umístění je voleno s ohledem na pohledové vazby a hodnoty. Výrazněji rozšiřovat jejich počet není vhodné, dílčí doplňky lze však realizovat. Vždy je nutno brát ohled na podmínky daného místa, jeho torzální emotivní působení a průhledy lokalitou.

Již výše bylo doporučeno uplatnit v celé lokalitě formu nenápadného průvodce, jednak pomocí vedených pěšin a jednak označením míst jednotlivých domů. Jako optimální variantu, která nebude zmnožovat rozměrné informační tabule, považuji použití tabulek upevněných na stromech. Tabulky mohou mít rozměrově i tvarově podobu lesních svatých obrázků. Text na nich podá stručnou informaci o místě a jeho posledních majitelích, možné je i výtvarně stylizované podání jeho známé podoby ve zjednodušeném a jednotném kresebném převodu. Variantně lze uvažovat i o instalaci kamenného patníku či hrubě přitesaného balvanu s podobnými informacemi, případně se může jednat i o dřevěnou skulpturu z dubového či akátového materiálu (řešení je použito například u Máchova jezera). Tato řešení však kladou vyšší nároky na zpracování a navíc mohou při vzrostlé vegetaci i pohledově zanikat.

Terénní zásahy

Druhý okruh představují náročnější zásahy stavebního charakteru, respektive charakteru terénních úprav. V minimalizovaném rozsahu terénních zásahů je na místě především doporučit doplnění sítě cest v prostoru sídla, mezi jednotlivými skupinami reliktů staveb. Cesty, pojaté jako pěšiny pro pohyb pěších návštěvníků by měly respektovat původní rozsah místních komunikací a umožnit jejich náznakové opětovné vnímání. Takto bude možné proniknout hlouběji do dávného provozu sídla a vnímat vazby jednotlivých prostor, proměněné zánikem a vítězstvím vegetace. Dnes je de facto kromě hlavní páteřní cesty a návesního prostoru před kostelem obnovena cesta k pivovaru a cesta ke hřbitovu. V případě obnovy této cestní sítě je třeba v předstihu ověřit původní skladbu cest a dochované zpevněné povrchy, například štětované, by měly být pouze očištěny. Kromě obnovy pěšin ve východní části vesnice je vhodné šířeji kultivovat a zpřehlednit obdélný prostor bývalého dvora před jižním průčelím zámku, pozdější školy. Je to jádro, ze kterého byl formován urbanistický vývoj vesnice. Také zde nelze vyloučit dochování starších dlažeb nebo jinak zpevněných povrchů. Tento prostor by měl být náležitě presentován jak v terénu, tak v doprovodných informačních materiálech.

Vzhledem ke značnému rozsahu již realizovaných terénních výkopů není z řady důvodů možné doporučit jejich další významnější rozšiřování. Přesto zde určitý prostor existuje a to v rámci sledování dvou cílů:

Jedním je komplexnější stabilizace již odhalených objektů, případně komplexnější sledování dosažené výpovědní hodnoty. Zde by měly být důkladně posouzeny vlivy terénu a stávajícího stavu presentovaného zdiva na vypovídací schopnost a udržitelnost jednotlivých staveb a to ve smyslu výše uvedených konkretizovaných doporučení. Tyto zásahy považuji za spíše nezbytné pro splnění stanovených cílů projektu.

Druhý cíl si již klade vyšší nároky a je na pomezí badatelského výzkumu archeologické povahy. Domnívám se, že unikátní příležitost sledování obrazu vývoje sídla dané velikosti a historického kontextu je v případě Lučiny – Graferiedu natolik výjimečná a specifická, že by neměl být promarněn vědecký potenciál lokality. Podařilo se dosud odhalit několik významných dokladů jak stavebních historických postupů, tak i významné doklady k počátkům vývoje zdejšího osídlení, raně novověkými sklářskými provozy počínaje a barokním pivovarem konče. Tyto rozsáhlé práce nebyly primárně vedeny snahou po poznání vývoje zástavby a dosažené výsledky jsou do značné míry výsledkem náhody.

Bylo by optimální získat informace o stavebním vývoji i dalších významných stavebních komponent sídla. Tedy především k **zámku**, jehož sídelní kontext dosud neznáme s výjimkou jeho proměny na pozdější školu, tedy získat informace nejen k budově jako takové, ale i k jejímu funkčnímu prostoru. Hlubší poznání tohoto objektu může být klíčové pro vyhodnocení jak urbanistického vývoje, tak i širšího sídelního kontextu. Jižní průčelí zámku tvořilo vymezení prostoru dvora, dnes je umístěno při hlavní komunikaci. Po odhalení reliktvů, jejich výraznější uchování lze zatím předpokládat spíše na severozápadní straně, bude nutné přistoupit k presentaci zdiva tak, aby výsledný dojem navazoval na řešení uplatněné u čp. p. 26.

Dále pak je optimální směřovat odbornou pozornost k reprezentantům staršího horizontu vesnické zástavby, kterým je kromě bývalé hospody čp. 5 (zde jsou plány doloženy dvě půdorysně odlišné etapy) pravděpodobně i **čp. 12**, situované bezprostředně u kostela. Tyto výkopy by měly sledovat primárně odborná archeologická hlediska, nemusí nutně jít o komplexní odhalení reliktvů zdiva. Výsledky pak mohou být v rámci projektu presentovány zcela specificky. Proč k rozšíření výkopových prací přikročit právě nyní je dáno nejen existencí daného projektu a disponibilními prostředky, ale také možností komplexního srovnávacího pohledu, který se po delší době existence presentovaného souboru bude nutně oslabovat, tak jak bude ubývat vypovídací schopnost objektů vlivem neodvratných přírodních procesů.

Závěr

Předložený materiál je zpracován s cílem být základním ideovým podkladem pro konkrétní projekční práce. Nutně tedy musí v další etapě prací následovat odborná posouzení a návrhy z hlediska pozemního stavitelství, statiky, ochrany přírody a archeologie. Tyto kroky zpracované posouzení v žádném případě nenahrazuje.

Práce je výlučným vlastnictvím autora a jako taková je určena k dalšímu využití vyhradně v rámci zadaného projektu *Naučná stezka Lučina – skanzen odhalené minulosti Lehrpfad Grafenried – Freilichtmuseum der entdeckten Vergangenheit*. Toto využití je vázáno na uplatnění řádných citačních pravidel.